

Povodom 150. obljetnice Hrvatskoga liječničkog zbora – studijska izložba *Naličje grada prije 100 godina:* *fotografije iz zbirki liječnika Vladimira Čepulića i Luje Thallera*

On the occasion of the 150th anniversary of the Croatian Medical Association
– study exhibition *The reverse side of the city 100 years ago:*
photos from the collections of doctors Vladimir Čepulić and Lujo Thaller

Silvija Brkić Midžić^{1✉}, Stella Fatović-Ferenčić²

¹ Hrvatski muzej medicine i farmacije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

² Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

Ključne riječi

SOCIJALNA PATOLOGIJA;
SOCIJALNA FOTOGRAFIJA;
HRVATSKI LIJEČNIČKI ZBOR;
ZAGREB

Key words

SOCIAL PATHOLOGY;
SOCIAL PHOTOGRAPHY;
CROATIAN MEDICAL ASSOCIATION;
ZAGREB

SAŽETAK. Izložba *Naličje grada prije 100 godina: fotografije iz zbirki liječnika Vladimira Čepulića i Luje Thallera*, koju prikazujemo u ovom radu, održana je povodom 150. obljetnice Hrvatskoga liječničkog zbora. Njome se prikazuje specifičan aspekt zagrebačke stambene bijede optikom socijalne patologije s naglaskom na tuberkulozu u prvim desetljećima 20. stoljeća. Polazište izložbe su zbirke fotografija iz ostavštine liječnika Vladimira Čepulića (1891. – 1964.), jednog od predsjednika Hrvatskoga liječničkog zbora (1935. – 1945.) i Luje Thallera (1891. – 1949.), začetnika hrvatske medicinske historiografije i kustosa Muzeja za povijest zdravstva osnovanog u okrilju Zbora 1944. godine. Navedene zbirke koje sadrže ukupno 132 fotografije danas se nalaze u Hrvatskome muzeju medicine i farmacije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Istaknuta je njihova rana pojavnost kao do sada nezapaženog segmenta socijalne fotografije u Hrvatskoj te muzeološka vrijednost kao akvizicije prvog Muzeja za povijest zdravstva koji je osnovan 1944. u Zagrebu pri Hrvatskome liječničkom zboru.

SUMMARY. The exhibition *The reverse of the city 100 years ago: photos from the collections of doctors Vladimir Čepulić and Lujo Thaller*, which we present in this paper, was held on the occasion of the 150th anniversary of the Croatian Medical Association (1874–2024). It presents a special view of Zagreb's housing misery through the lens of social pathology with an emphasis on tuberculosis in the first decades of the 20th century. Our starting point is the collection of photographs from the legacy of the Vladimir Čepulić (1891 – 1964), one of the presidents of the Croatian Medical Association (1935 – 1945) and Lujo Thaller (1891 – 1949), the founder of Croatian medical historiography and the curator of the Museum for the History of Healthcare established under the auspices of Croatian medical association in 1944. The aforementioned collections, which contain a total of 132 photographs, are recently kept in the Croatian Museum of Medicine and Pharmacy of the Croatian Academy of Sciences and Arts. This paper aims to highlight their early appearance as a hitherto unnoticed segment of social photography in Croatia as well as their museological value as an acquisition of the first Museum for the History of Healthcare, founded in Zagreb in 1944 at the Croatian Medical Association.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti već niz godina uspješno surađuje s Hrvatskim liječničkim zborom u izložbenim i nakladničkim programima. Nakon posljednje uspješno realizirane virtualne izložbe posvećene Sergiju Doganu uz koju je objavljen dvojezični e-katalog i tiskani katalog, Hrvatski liječnički zbor je partner na još jednoj izložbi u organizaciji dviju Akademijinih ustanova. Riječ je o studijskoj izložbi naslovljenoj *Naličje grada prije 100 godina: fotografije iz zbirki liječnika Vladimira Čepulića i Luje Thallera* u organizaciji Hrvatskog muzeja medicine i farmacije i Odsjeka za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a koja je postavljena u sklopu obilježavanja 150. obljetnice Hrvatskoga liječničkog zbora. Izložba je održana u Etnografskom muzeju u središtu Zagreba od 21. ožujka do 2. lipnja 2024. godine. Autori koncepcije su Silvija Brkić Midžić, Stella Fatović-Ferenčić i

✉ Adresa za dopisivanje:

Silvija Brkić Midžić, prof., Hrvatski muzej medicine i farmacije HAZU, Gundulićeva 24, 10000 Zagreb, e-pošta: hmmf@hazu.hr

Martin Kuhar. Izložba je popraćena dvojezičnim katalogom (hrv./engl.) te predavanjima, radionicama i stručnim vodstvima.

Socijalnomedicinski pristup u borbi protiv tuberkuloze

Među bolestima koje su snažno obilježile početak 20. stoljeća važno mjesto svakako pripada tuberkulozi. Koncentracija stanovništva u gradovima i porast radničkog sloja dovodi do klasnog raslojavanja i osiromašenja dijela stanovništva, osobito radništva. Taj proces rezultirao je počecima razvoja socijalne zaštite koja je uključivala i zdravstveno osiguranje putem bolesničkih blagajni, osiguravajućih društava i slično, a tuberkuloza istovremeno postaje nezaobilaznim argumentom vezanim uz problematiku klasnog i socijalnog. Sve više je izlazila na vidjelo i činjenica da se s ovom bolešću treba suočavati ne samo kroz traganje za specifičnom terapijom i cjepivom, već joj se trebalo pristupiti znatno kompleksnije pa sve veći broj onovremenih liječnika ističe kako je problem tuberkuloze socijalne prirode.¹ Štamparova strategija javnoga zdravstva uvelike je pridonijela uvođenju socijalnomedicinskog pristupa u organizaciju zdravstvene zaštite. Pritom se od liječnika očekivalo da djeluje i preko dispanzerske službe kako bi bio u bližem i temeljitijem kontaktu s pacijentima. Osnivačem prvog našega antituberkuloznog dispanzera 1921. i time utemeljiteljem moderne protutuberkulozne službe u Hrvatskoj smatramo Vladimira Čepulića. Istovremeno se snažnije osvještuje i činjenica da su zdravlje i bolest dio društvene brige i društveno kontroliranih mehanizama. Medicinska se retorika pomiče s pojedinačne bitke protiv bolesti prema masovnoj ideološkoj *mobilizaciji*. Pojam *borbe* kao metafore dominira kroz sve vrste kampanja, čiji su ciljevi usmjereni sprječavanju bolesti s ciljem *spašavanja* društva.² U fokus interesa ulaze razmatranja koja se odnose na praćenje uvjeta rada u tvornicama i drugim radilištima, pri čemu izlazi na vidjelo potreba sustavnog praćenja pojavnosti i bolesti i bolesnika, problematika radničke socijalne i zdravstvene zaštite, zadovoljavajuće potpore osiguranja u slučaju bolesti i nesreća, mirovina i slično. Pozornost se skreće s individualnog na društveni organizam, a dispanzerski i terenski rad to i omogućuje. U duhu tog svjetonazora, Čepulić se jednako kao i liječenju oboljelih posvećuje praćenju društvenih čimbenika relevantnih u epidemiologiji tuberkuloze te promicanju i popularizaciji antituberkulozne zaštite. Premda je zahvaćala sve slojeve društva, žarištem pojave tuberkuloze i njezinog širenja smatrao se sirotinjski sloj i radništvo koje živi u barakama, vagonskim nastambama, podrumima ili tavanima, u koje se ulazilo kroz staje ili smetlišta. U takvim je prostorijama stanovalo više obitelji, nerijetko u zajedništvu s tuberkuloznim bolesnikom. Kao što je vidljivo i iz Čepulićevih aktivnosti, liječnikova uloga se u tom razdoblju temeljito mijenja. Od njega se uz rad u ordinaciji očekivalo da krene na teren u potragu za pacijentima te da im uz medicinsku pomoć pruži i poduku iz higijene. Tako se liječnik približavao pacijentima, upoznavao njihov način i okolnosti života i rada te sudjelovao u prikupljanju i praćenju podataka o čimbenicima koji utječu na njihovo zdravlje.³

Uz katastar o tuberkulozi koji je koristio u analizi uvjeta stanovanja i učestalosti tuberkuloze, Čepulić je kao dokument toga projekta dao izraditi i niz fotografija, do sada neidentificiranom fotografu. One predstavljaju impresivan vizualni trag o naličju gradskog života, djelomično i samog središta Zagreba unutar ulica kao što su Tkalčićeva, Klaićeva i Vlaška. Premda je rad na katastru o tuberkulozi započeo znatno ranije, već 1924. – 1925., rezultati projekta koji se bavio korelacijom stanovanja i pojavnosti tuberkuloze u Zagrebu objavljeni su tek 1939. godine u *Liječničkom vjesniku*.⁴ Bogato ilustriran tekst (ilustracije uključuju 36 fotografija stambene bijede) precizan je tumač podataka do kojih je Čepulić došao i zaključaka koji su iz njih proizašli.

SL. 1. VLADIMIR ČEPULIĆ
(1891. – 1964.)

Liječnički zbor – utemeljitelj prvog Muzeja za povijest zdravstva

Vladimir Čepulić je u razdoblju od 1935. do 1945. godine bio predsjednik Hrvatskoga liječničkoga zbora, pri kojemu je osnovao Hrvatsku akademiju za usavršavanje liječnika i Muzej za povijest zdravstva. Za vrijeme njegova predsjedničkog mandata Zbor 1935. godine dobiva svoju zgradu *Hrvatski liječnički dom* pa se akcije vezane uz oživotvorenje Muzeja za povijest zdravstva, koje ovaj liječnik snažno zagovara, intenziviraju. U Hrvatskom liječničkom domu privremeno je namijenio za tu svrhu dvije prostorije. Osim samoga Čepulića, u poslovima osnutka Muzeja najaktivniji je bio Stanko Sielski. Upravni odbor Zbora na svojoj sjednici 10. kolovoza 1942. izabrao ga je za kustosa Muzeja u osnivanju. Nakon što je Muzej otvoren 1944. godine njegovim upraviteljem je imenovan povjesničar medicine Lujo Thaller, koji ga je koristio i u nastavi povijesti medicine, ponovno uvedenoj 1948. godine kao obvezni kolegij na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. U sklopu ovog Muzeja bile su izložene i fotografije koje prikazuju tematiku stambene bijede u Zagrebu. Od 36 fotografija toga ciklusa koje su bile objavljene u *Liječničkom vjesniku* 1939., njih 20 je odabrano i pripremljeno za postav Muzeja – izrađena su fotopovećanja koja su kaširana na kartone unificiranih dimenzija 30,8 x 40,8 cm, a na pojedinim primjercima legenda je napisana crnim ili bijelim tušem na samoj fotografiji. Nakon otvorenja Muzeja za povijest zdravstva u Liječničkom domu 1944. godine, Vladimir Čepulić je objavio u *Liječničkom vjesniku* opsežan prikaz s ilustracijama na kojima se vidi kako su eksponati bili raspoređeni u izložbenom prostoru. Među ostalim, na jednoj od ilustracija vide se i dvije fotografije iz spomenutog ciklusa – *Stanbena bieda u Zagrebu god. 1925.* i *Stanbena bjeda u Zagrebu g. 1924. / Vagonski stanovi* koje su postavljene na zid zajedno s drugim fotografijama.⁵ No, to nije bilo prvo javno predstavljanje ovih fotografija. Naime, socijalno angažirana skupina Udruženja likovnih umjetnika „Zemlja“ postavila je koncem prosinca 1932. svoju IV. izložbu u Umjetničkom paviljonu, na kojoj je Radna grupa Zagreb (nacionalna grupa Međunarodnog kongresa moderne arhitekture/CIAM) izložila dokumentarističku cjelinu o stambenim prilikama Zagreba. Fotografije koje su tada bile vlasništvo Antituberkuloznog dispanzera i dio projekta Vladimira Čepulića u sklopu izrade katastra o tuberkulozi bile su prezentirane u sklopu izložbene cjeline *Kuća i život* i polučile su na toj izložbi velik uspjeh.⁶

Rana socijalna fotografija kao rezultat inicijative predsjednika Liječničkoga zbora

Socijalna fotografija pojavljuje se u svijetu već sredinom 19. stoljeća, a prvu socijalnu fotografiju u Hrvatskoj snimio je grof Karlo Dragutin Drašković (*Prosjak*, 1894.).⁷ Socijalna tendencija u umjetničkoj fotografiji razvija se u doba velike ekonomske krize krajem 1920-ih i početkom 1930-ih, kada fotografi bilježe teške uvjete života i rada pripadnika nižih društvenih slojeva s namjerom usmjeravanja pozornosti na situaciju radništva i drugih marginaliziranih skupina koje žive u krajnjoj neimaštini.

U hrvatskoj fotografiji socijalni motivi se javljaju ranih 1930-ih. Međutim, socijalna tendencija u hrvatskoj fotografiji zaživjela je vrlo kratko, samo nekoliko godina, budući da već oko 1938. godine postaju dominantniji seoski i narodni motivi. U kontekstu rane hrvatske socijalne fotografije ciklusi fotografija stambene bijede u Zagrebu iz zbirke Vladimira Čepulića i Luje Thallera predstavljaju značajan i do sada nedovoljno istražen segment hrvatske fotografske baštine. Uzme li u obzir da je to vrijeme formuliranja principa biopolitike u kojoj se interes usredotočuje prema stanovništvu i fenomenima poput rađanja, morbiditeta, mortaliteta, incidencije bolesti, načina prehrane i drugih navika koje medicina inten-

SL. 2. LUJO THALLER
(1891. – 1949.)

zavno počinje razmatrati uz sve veću uporabu tehnologije, ne čudi činjenica da upravo ove rane fotografije socijalne bijede nastaju kao rezultat liječničke inicijative. Fotografije kao vizualizacija stambene bijede stoga postaju dokumentom medicinskog promatranja i analize, mjestom gdje se medicinsko znanje potvrđuje i u kojemu bolest/tuberkuloza pronalazi svoje ishodište.⁸

Fotografije koje su bile izložene u Umjetničkom paviljonu, a kasnije u sklopu Muzeja za povijest zdravstva, pojedinačno ili kao cjelina, spajanjem fotografskog jezika i socijalne drame koju prikazuju potiču snažne emocije. Poetika pojedinih fotografija iz ciklusa *Stambena bijeda u Zagrebu* iz zbirke Vladimira Čepulića može se usporediti s istovremenom poezijom socijalne tematike hrvatskih modernističkih pjesnika Antuna Branka Šimića (ciklus *Siromasi*) i Dobriše Cesarića (*Vagonaši*). Uz interijere, niz impresivnih fotografija prikazuje i eksterijere, vrlo često u samom središtu grada, gdje upravo zapanjuje kontrast između ruševnih kućica ili baraka u prvom planu i gospodskih kuća u pozadini. Ekspresivna vizualizacija i prezentacija stambene bijede u Zagrebu proistekla iz Čepulićevog projekta katastra o tuberkulozi imala je za cilj osvijestiti problematiku socijalne bolesti u širem društvenom kontekstu.⁹ Socijalni motivi koje foto-

grafije iz tog ciklusa prikazuju rabe se kao argument biopolitike pozivajući se na obvezu države u prevenciji bolesti i zaštiti zdravlja stanovništva. Usmjerenost na socijalna pitanja i socijalne bolesti protezala se znatno šire od područja zdravstva, reflektirajući se i na području socijalno osviještene arhitekture, posebice kroz nove paradigme internacionalnoga funkcionalističkog modernizma, u kojima arhitekt preuzima odgovornost za socijalne, tehničke, ekonomske i psihološke aspekte građenja. Taj aspekt promiče se i u Gradskom građevnom uredu, Odjelu za regulaciju grada Zagreba i posebice u Školi narodnog zdravlja, gdje se niz stručnjaka počinje baviti problematikom socijalnog stanovanja.¹⁰ Sveukupnost ovih nastojanja rezultirala je znatnim pomacima u urbanističkim planovima i izgradnji grada, nakon kojih Čepulićeva i Thallerova zbirka fotografija ostaju tek kao dio svjedočanstva o vremenima u kojima se bolest, posebice tuberkuloza, vizualizirala kroz stambenu bijedu i siromaštvo.

Muzealizacija fotografske baštine hrvatskih liječnika

Fotografije iz Čepulićeve zbirke od svoga nastanka do danas prešle su put od fotodokumentacijskog materijala u vlasništvu Antituberkuloznog dispanzera u Zagrebu, gdje su služile kao dio istraživačkoga javnozdravstvenog programa, do

Sl. 3. PLAKAT IZLOŽBE *NALIČJE GRADA PRIJE 100 GODINA*, DIZAJN: ANTE RAŠIĆ

SL. 4. DIO POSTAVA IZLOŽBE *NALIČJE GRADA PRIJE 100 GODINA* U ETNOGRAFSKOM MUZEJU U ZAGREBU, FOTO: NINA KOYDL

SL. 5. *STAMBENA BIJEDA U ZAGREBU 1924. GODINE – VAGONSKI STANOVNI, CRNO-BIJELA FOTOGRAFIJA* IZ ZBIRKE VLADIMIRA ČEPULIĆA, HRVATSKI MUZEJ MEDICINE I FARMACIJE HAZU, INV. BR. HMMF-4625

SL. 6. *TKALČIĆEVA ULICA 1924., CRNO-BIJELA FOTOGRAFIJA* IZ ZBIRKE VLADIMIRA ČEPULIĆA, HRVATSKI MUZEJ MEDICINE I FARMACIJE HAZU, INV. BR. HMMF-4622

muzejskih izložaka prezentiranih unutar nekoliko izložbenih projekata. Taj proces dovodi i do preoblikovanja njihovih načina prezentacije, od dokumentarnih crno-bijelih fotografija snimljenih na terenu 1924. – 1925., preko izrade fotografija unificiranog formata kao eksponata za IV. izložbu Udruženja umjetnika „Zemlja“ postavljenu u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1932., potom obrezanih fotografskih ilustracija, formatom prilagođenih za tisak u Čepulićevom članku u *Liječničkom vjesniku* 1939., sve do fotopovećanja kaširanih na karton – izložbenih predmeta posebno odabranih i izrađenih za

Muzej za povijest zdravstva koji je otvoren u Hrvatskome liječničkom domu 1944. godine. Za novu svrhu ove su fotografije dobile i nove legende, koje se razlikuju od onih objavljenih kao ilustracije Čepulićeva članka u *Liječničkom vjesniku* 1939. godine. Prelaskom u Odsjek za povijest medicinskih znanosti HAZU zbirka je ponovno bila u funkciji fotoarhiva, ali i istraživačkoga polazišta u projektima analize socijalnomedicinske i zdravstveno-prosvjetiteljske ideologije između dva rata. Danas se ove fotografije nalaze u Zbirci fotografija Hrvatskog muzeja medicine i farmacije HAZU. U eri digitalizacije zbirka Vladimira Čepulića pronalazi svoje mjesto i u virtualnom svijetu te je predstavljena na internetskim portalima *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* (DiZbi HAZU) i *eKultura*.

Zbirka fotografija stambenih prilika u Zagrebu oko 1920. iz ostavštine Luje Thaller (koja je također sačuvana u Odsjeku za povijest medicinskih znanosti, a danas se nalazi u zbirci Hrvatskog muzeja medicine i farmacije) nastala je u isto vrijeme na istu temu, a razlikuje se po kvaliteti snimaka i po formatu koji je znatno manji. Thaller se kao liječnik i gradski vijećnik zalagao za unaprjeđivanje stambenih i higijenskih uvjeta siromašnog stanovništva Zagreba te su ove fotografije trebale dokumentirati stanje na terenu, a do sada nisu bile analizirane niti javno prezentirane.

Fotografije koje su predstavljene na izložbi i u katalogu predstavljaju rane primjere socijalnog žanra u Hrvatskoj, a po slojevitosti konteksta iz čijeg su sadržaja proizašle zaokružuju vezu između proizvodnje fotografskih prikaza i isticanja određene medicinske ideologije.

LITERATURA

1. *Fatović-Ferenčić S, Hofgräff D.* Između države i javnosti: tuberkuloza u izvorima Hrvatskoga državnog arhiva i Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. Zagreb: Hrvatski državni arhiv; 2014.
2. *Fatović-Ferenčić S.* Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. *Croatian Medical Journal.* 2008;49:709–19.
3. *Vučak I.* The Struggle against tuberculosis during the twentieth century in Croatia. U: Zupanič Slavec Z, ur. *Tuberculosis (1860–1960) : Slovenia's Golnik Sanatorium and TB in Central Europe.* Frankfurt; Berlin: Peter Lang; 2011, str. 19–20.
4. *Čepulić V.* Socijalno-epidemiološki problemi kod suzbijanja tuberkuloze. *Liječ Vjesn.* 1939; 61(1):36–51.
5. *Čepulić V.* Otvorenje muzeja za poviest zdravstva u Hrvatskoj u spomen 70-godišnjice osnutka Zbora liečnika. *Liječ Vjesn.* 1944;66:43–7.
6. *Bjažić Klarin T.* Arhitektura Udruženja umjetnika Zemlja – od novoga stilskog izraza do nositelja društvene mijene. U: Markotić D, Prelog P, ur. *Umjetnost i život su jedno : Udruženje umjetnika Zemlja 1929. – 1935.* Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; 2019, str. 67–93.
7. *Tonković M.* Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj. U: Maleković V, ur. *Fotografija u Hrvatskoj 1848–1951.* Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; 1994, str. 76, 94–117.
8. *Fatović-Ferenčić S, Brkić Midžić S.* Tuberkuloza i naličje grada: fotografije zagrebačke stambene bijede iz zbirke Vladimira Čepulića. *Liječ Vjesn.* 2020;142(11–12):420–9.
9. *Fatović-Ferenčić S, Kuhar M.* “We Live in a Wagon Never Going Anywhere”: The Representations of Housing Conditions and Tuberculosis in Zagreb between the Two World Wars. *Photography and Culture.* 2022;15:109–28.
10. *Kisić D.* Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ 1926. – 1939. : arhitektura i sanitarna tehnika u službi napretka. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Hrvatski muzej arhitekture; 2014.

